

ANTHOXANTHUM ARISTATUM IN NEDERLAND

door

J. L. VAN SOEST.

Deze soort wordt beschouwd als een mediterrane plant, welke zich ongeveer een eeuw geleden, door invoer met vreemde zaden, van Noord-Duitschland uit in allerlei richtingen heeft verspreid¹⁾, vgl. kaart 1, welke hier, met toestemming van het I.V.O.N.-bestuur, wordt gepubliceerd. In hoeverre deze veronderstelling juist is, moet ik in het midden laten, zeker is het dat deze soort in Nederland eerst in 1870 herkend werd, maar dat zij reeds in 1850 is verzameld. Toen in 1870 eenmaal de aandacht er op gevestigd was, volgde daarna een groote reeks van vondsten en bleek de soort ook plaatselijk in groote massa op te treden. In de volgende jaren bleek het areaal in Nederland zich steeds uit te breiden, totdat in deze eeuw aan die uitbreiding een halt schijnt te worden toegeroepen. Tenminste in het Zuiden des lands en in België blijft zij een sporadische verschijning, waarvoor wij geen enkele duidelijke reden weten aan te geven. Tusschen de verspreiding van *Anthoxanthum aristatum* en van *Corydalis claviculata*²⁾ bestaat een groote overeenkomst hier te lande, hoe geheel andere standplaatsen zij ook hebben en hoe geheel andere associaties zij ook typeeren; beide schuwen, kortweg gesproken, het land ten Z. en W. van den Rijn in Nederland, België en Duitschland en lijken hier van een noordelijk karakter, hoewel zij haar hoofdverspreidingsgebied juist in het Zuiden van Europa hebben.

Men zou bij *Anthoxanthum* nog kunnen denken aan een te kort tijdsbestek voor de dynamische ontplooiing van Gelderland uit naar Brabant en Limburg, maar dan is het niet begrijpelijk, waarom zij daar, wanneer ze er eenmaal plaatselijk voorkomt, weer steeds verdwijnt of zich zeker niet uitbreidt.

Toch moet men met deze conclusie voorzichtig zijn, want het staat vast dat soorten zich plaatselijk langen tijd zeer bescheiden kunnen gedragen, om dan plotseling massaal te gaan optreden en

¹⁾ ASCHERSON und GRAEBNER Synopsis II. 1. 27; GARCKE Fl. v. Deutschland 20e Aufl. 154; BUCHENAU Krit. Nachtr. Fl. der nordwestdeutschen Tiefebene 9.

²⁾ IVONkaart VII 1935.

tot gebiedsuitbreiding over te gaan, vgl. *Galinsoga parviflora* in de omgeving van Arnhem¹⁾.

In het aaneengesloten verspreidingsgebied in Gelderland en Overijsel, enz. is *Anthoxanthum aristatum* karaktersoort voor de roggelandflora, de *Scleranthus annuus*-*Arnoseris minima*-associatie. Ook elders in het land vinden wij haar op deze standplaats; in het kalkduingebied komt zij nog voor in iets kalkhoudender akkers in een associatie, die verwant is aan of identiek met de *Alchemilla-arvensis*-*Matricaria Chamomilla* associatie, zooals deze door TUXEN is beschreven en die in meer neutralen bodem leeft.

Aangevoerd langs spoorwegen en op andere plaatsen, waar stroo wordt overgeladen, vindt men haar steeds in gezelschap van andere roggelandplanten, als *Apera Spica venti*, *Bromus secalinus*, *Centaurea Cyanus*, e.d. Soms vindt men haar ook op echte adventief-terreinen, waar zij zonder twijfel uit Z.-Europa kan zijn aangevoerd: zeer waarschijnlijk is dit b.v. het geval met de vondst van Rotterdam-„Rozenburg”, waar de var. *villosa* A. et G. is verzameld, die elders in het land nooit is waargenomen.

Voorzoover mij bekend is nooit getracht het uitbreidingsbeeld van deze soort in Nederland zoo goed mogelijk vast te leggen; het leek mij nuttig dit te doen, waartoe ik alle gegevens heb verzameld, die ik machtig kon worden. Groepeerings in perioden van 20 jaar verschaftte mij de areaalgrenzen in 1860, 1880, 1900, 1920 en van thans. Voor aanvullingen op de gegevens, en dat zullen ook vaak verbeteringen in de kaart 2 blijken te zijn, houd ik me aanbevolen.

Periode vóór 1860 (zwart op de kaart).

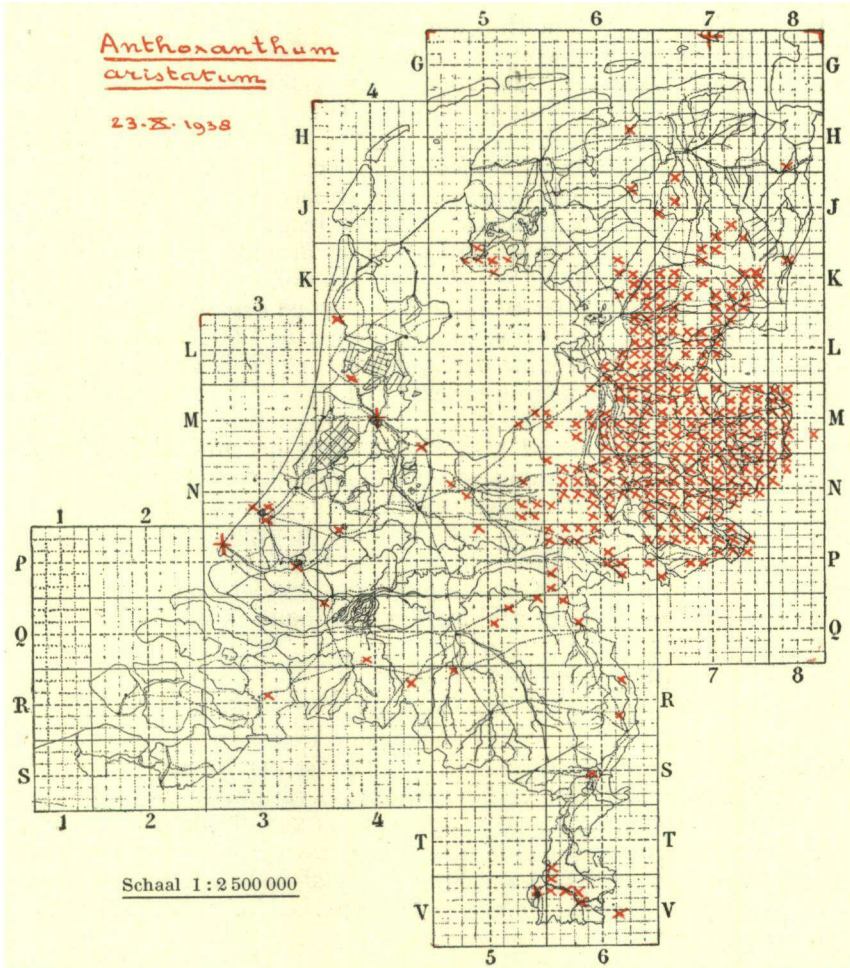
Volgens ASCHERSON en GRAEBNER II.1.27 wellicht reeds in den Napoleontischen tijd in N.W.-Duitschland ingevoerd (1805—1813). Volgens BUCHENAU Krit. Nachtr. 9: „häufig bei Lüneburg 1842”.

In 1850 werd zij, als *Anthoxanthum odoratum*, door WTEWAAL bij Delden verzameld (ca M7. 65), vgl. VUYCK Prodr. Fl. Bat. IIe ed. 2120; in 1853 verzamelde KROS haar eveneens als *A. odoratum* bij Gramsbergen (ca L7. 25), welke opgaaf in Prodr. ten onrechte bij *A. odoratum* is gebracht, gezien het materiaal in het herb. N.B.V.!

Periode 1860—1880 (dubbel geharceerd).

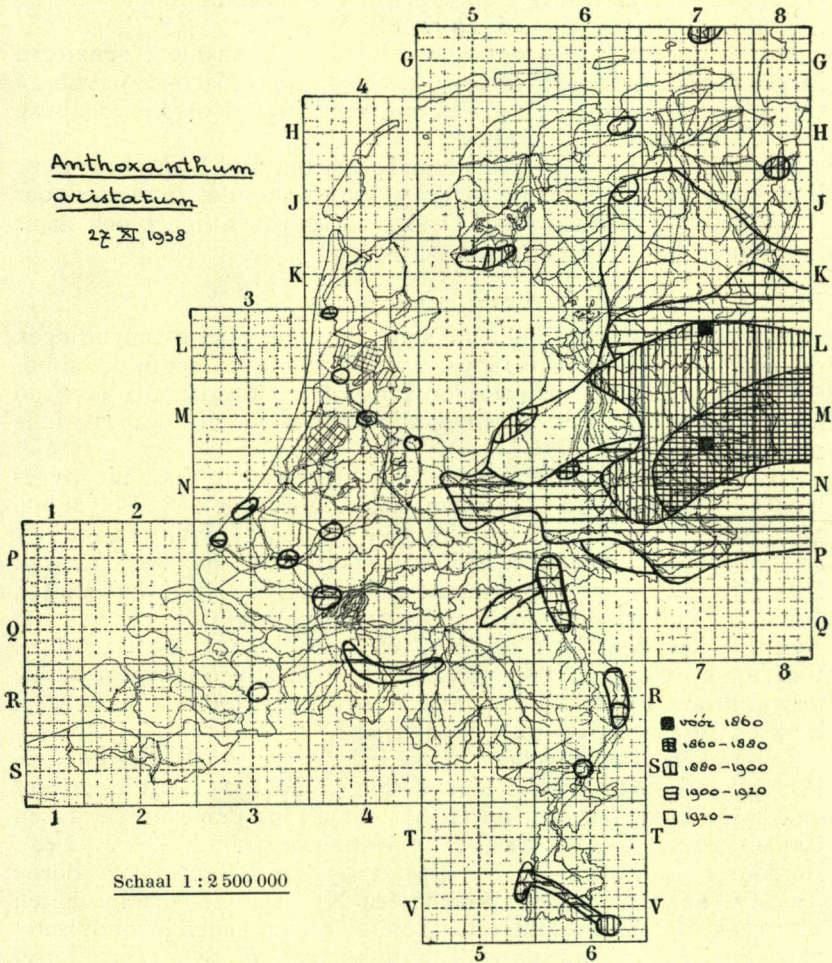
In 1860 bij Bentheim waargenomen. In 1870 wordt de soort in Nederland voort het eerst herkend op de Unio Almelo (ca M7. 45) door OUDEMANS; ENSINK deelt mede dat zij zeker in 1866 in Eibergen

¹⁾ N.K.A. 43. (1933) 267.

Anthoxanthum
aristatum

27 XI 1958

en Ruurlo reeds moet gegroeid hebben (ca N7. 44 en 52); v. EEDEN noteert haar in 1871 bij Markelo (ca N7. 12) volgens Album der Natuur 1871, 117. In 1879 volgt herkenning, resp. opsporing bij Oldenzaal, Ootmarsum, Tubbergen en Denekamp door VAN DE SANDE LACOSTE (ca M7. 26, 28 en 68; M8. 32).

Aan de andere zijde van onze oostelijke grens staan o.a. genoteerd Meppen en Lingen 1877 door BUCHENAU, Krit. Nachtr., terwijl zij van Lüneburg uit ook oostwaarts voortdringt door Brandenburg 1877 (ASCHERSON und GRAEBNER).

Opvallend is de opgave uit den Kurgarten van Burtscheid door FOERSTER, Fl. van Aachen (1878); v. EEDEN zegt dat zij verder voor België in 1869 vermeld staat. Deze beide opgaven liggen ook thans nog buiten het gesloten areaal der soort.

Periode 1880—1900 (verticaal geharceerd).

KOK ANKERSMIT vermeldt de soort nog niet in zijn aanvullingen op zijn Fl. v. Apeldoorn (1879), maar hij teekent in het in de bibliotheek van de N.B.V. aanwezige exemplaar in handschrift aan: „in koorlanden algemeen”, een aantekening, die in deze periode moet vallen.

In 1881 vermeldt R. BONDAM (Fl. v. Harderwijk) haar uit rogge-land bij Tonsel (ca M5. 47); dan volgen Enschede 1883 K. (ca N7. 18), Zutfen 1885 GROLL (ca N6. 36), Vorden 1888 GROLL (ca N6. 47), Heino Unio 1888 (ca. M6. 27); voorts geeft BRAKMAN mij op: Balk-Kippenburg en Rijs, zeekust omstreeks 1888 (ca K5. 26 en 35).

Uit het buitenland worden in de tachtiger jaren o.a. bekend: het voortdringen der soort tot in Z.O.-Duitschland (ASCHERSON en GRAEBNER); CRÉPIN (1882) vermeldt de soort adventief van Brussel, terwijl Prodr. Fl. Belg. 83 opgeeft Brussel 1885 SONNET, bij Schaerbeek en Etterbeek, en weer verdwenen?

In 1890 en daarna volgen in Nederland zeer veel opgaven; van belang zijn b.v. 1890 Unio Hoenderloo (ca N6. 42); 1891 Lonneker en Losser LAKO (ca M7. 68 en M8. 61); 1892 den Ham LAKO en CARMIGGELT (ca M7. 12); 1894 Hardenberg LAKO (ca L7. 44); Borculo 1894 VUYCK (ca N7. 43); 1895 Unio Hengelo en Borne (ca M7. 66) en Oele en Woolde (ca N7. 16); 1895 Winschoten SCHIPPER (H8. 62) een buiten het huidige gebied liggende vindplaats; 1897 bij Zwolle VALCKENIER SURINGAR (ca L6. 65); 1897 Gorsel VUYCK (ca N6. 26); 1897 Hellendoorn VALCKENIER SURINGAR; Enter Unio 1897; een opmerkelijke vondst is in 1897 in de omgeving van den Haag, bij Hanenburg (N3. 54) door VAN BREEMEN gedaan, nl. in terrein, waar de plant vroeger best als akkeronkruid gegroeid kan hebben; intusschen vermeldt de Fl. v. 's-Gravenhage door

HOOGENRAAD en v. ITERSON p. 161, in 1906 uitgegeven: „bij 's-Gravenhage slechts aangevoerd, o.a. Stadhouderslaan”.

Staphorst volgt in 1898 door LAKO (ca L6. 37); de Amersfoortsche berg door GARJEANNE (schrift.) vermoedelijk in ongeveer 1898 of 1899 (ca N5. 43).

In het buitenland is zij o.a. nog bekend geworden van Borkum in 1894 (BUCHENAU Krit. Nachtr.).

Periode 1900—1920 (horizontaal geharceerd).

Het werk voor de Plantenkaartjes van GOETHART en JONGMANS brengt in deze jaren meer inzicht in de verspreiding; een kaartje is door hen niet gepubliceerd, maar de archiefgegevens vallen voor het grootste deel binnen de verspreidingsgrens van de vorige periode. In het Noorden zijn nog wat aanvullingen: Bakkeveen Plantenkaartjesexc. 1904 (J6. 27); Meppel GOETHART, e.a.; K6. 68, 1904 (N.K.A. 1904, 71); talrijke opgaven uit de oostelijke helft van K7 door VUYCK in 1906 en idem enkele uit de zuidelijke helft door SCHIPPER, MEULEMEESTER en TIEBBES in 1906. Deze opgaven vullen een leemte in de verspreiding in Drente, waar de soort overigens ook thans nog geenszins algemeen is.

Opgaven elders, die van belang zijn, noemen wij nog: Barneveld (N5. 37) v. GOOR (vóór 1905?); Harskamp in 1902 JANSEN en WACHTER (ca N5. 58); P5. 14 in 1919 door JANSEN, SLOFF en WACHTER. Eerst in 1905 wordt de eerste vondst uit de omgeving van Arnhem, bekend, nl. bij Oosterbeek (ca P6. 22) door JANSEN en WACHTER waarna spoedig andere opgaven volgen; thans is zij aan de Veluwezoom bij Arnhem algemeen.

Bij Nijmegen (P6. 51 en 61) zijn de eerste opgaven uit 1908, maar wat zuidelijker vindt GOETHART haar reeds in 1904 (Q6. 12) en nog zuidelijker vermeldt Unio 1919 haar bij Q6. 33. Intusschen is zij in deze omgeving ook thans nog steeds een zeldzame verschijning.

Bij Doetinchem geeft Unio 1915 opgaven.

De Unio 1910 Tilburg geeft twee opgaven in R4 en R5, terwijl de opgave Q4. 64. 44 van KLOOS vermoedelijk uit 1914 dateert.

Misschien van Aken uit, waar zij reeds vroeg vermeld was, heeft zij zich langs de spoorbaan naar Maastricht uitgebreid; DE WEVER vermeldt haar daar sinds 1901 overal aangevoerd (ca T6. 61; V5. 28; V6. 11, 21, 23, 33). In 1913 blijkt zij zich in de Z.Limburgsche korenlanden bij Hulsberg en later ook elders, van de spoorbaan uit, te verbreiden (DE WEVER).

GARJEANNE geeft mij voor Venlo als „steeds aangevoerd” op, zeker al vóór 1909.

In het Westen des lands worden eenige opmerkelijke vondsten

gedaan. In 1900 wordt zij door JANSEN en WACHTER voor het eerst op spoorterrein bij Rotterdam aangevoerd gevonden, in 1901 vervolgens op een kolenaschweg Rozenburg, enz. In 1909 vindt DES TOMBE haar bij Hoek van Holland; dit zal wel een adventiefvondst zijn. Ook bij Amsterdam vindt P. JANSEN haar aangevoerd.

In 1912 vindt KLOOS haar voor het eerst aangevoerd bij Dordrecht, maar in 1913 vindt hij haar op zandige strooken langs de Merwede bij de Staart van het Land, een opgaaf die de aandacht verdient. Tevens vindt KLOOS haar in 1917 op zandige akkers ten W. van de Bergensche duinen (L4. 12), de eerste zekere opgave van een natuurlijke standplaats in het Duingebied.

In het buitenland boezemt de opgave HÖPPNER (Fl. d. Niederrheins 1907. 47): „Krefeld, Stat. Hülseberg eingewandert” ons belang in.

Periode 1920 tot heden (omlijnd blank gebied).

Nu volgen nog aanvullingen in Gaasterland naar het Westen toe (1929 KOOPMANS en DE LEEUW); de Unio's ter Apel 1920, Hoogeveen 1933, Wolvega 1934 en Borger 1938 brengen nog wat aanvullingen in het Noorden. Van de talrijke aanvullingen in het centrale gebied is de opgave Soesterveen (ca N5. 32) als westelijkste van belang (v. STEENIS 1926); naar het Noorden van de Veluwe blijkt in 1939 uitbreiding tot M6. 22 ten O. van Doornspijk. Pater LUDOVICUS verschaft gegevens uit het gebied van Montferland en JOH. JANSEN uit de N.O. hoek van Brabant (Q5. 26, 35); SLOFF vermeldt een alweer verdwenen vindplaats in een karrespoor bij Bergen op Zoom (1931-32); terwijl KRUSEMAN mij Swalmen op een akker 1937 opgeeft (S6. 44. 42).

In de omgeving van den Haag vind ik ze herhaaldelijk aangevoerd met stroo op spoorwegterrein en op haventerrein; in 1936 vind ik ze ook op natuurlijke standplaatsen op akkers in de duinen en wel in een duinakkertje bij den Klatteweg en op de thans verdwenen kweekerij van VELDE in Klein Zwitserland (beide N3. 55).

Ten slotte vindt KLOOS haar adventief bij Wormerveer (L4. 63) in 1932, P. JANSEN bij station Bussum (ca 1934), d.i. M4. 68 en vermeldt de I.V.O.N. haar in 1938 wel adventief van Dokkum en Gouda.

Overzicht.

Met het N.W.-Duitsche laagland als achterland is Twente het brandpunt der verspreiding gebleven.

Naar het Noorden heeft de soort zich verspreid tot Z.-Drente en

vandaar zeldzamer naar het Noorden toe. Terwijl Gaasterland bereikt is, ligt de noordelijke Hondsrug buiten het tegenwoordige areaal. Ook Vollenhove is vrij gebleven, wat voor een akker-onkruid-rijk land als dit wel vermeldenswaard is. Ook in Wieringen is zij (tenminste 1931), onbekend. Naar het Westen en Noorden toe heeft zij zich over de Veluwe verbreid.

Algemeen is zij in de oostelijke Veluwezoom tot en met Oosterbeek, daarentegen ontbreekt zij in de westelijke Veluwezoom bij Wageningen: noch KOBUS (Flor. v. Wagen. 1886), noch JESWIET en VALCKENIER SURINGAR hebben haar daar gezien (schr. opg.).

Opvallend is haar ontbreken op vrijwel den geheelen Utrechtschen heuvelrug en in het Gooi; COSTERUS en KRUSEMAN hebben op mijn verzoek er nog speciaal op gelet.

Naar het Zuiden toe overschrijdt zij, naar het schijnt, nauwelijks de lijn Arnhem—Doetinchem—Winterswijk. Of haar sporadische voorkomen in het Nijmeegsche gebied, in Brabant en in N.-Limburg toe te schrijven is aan de spoorwegen van Arnhem uit, is niet met zekerheid te zeggen; bij Malden groeit zij volgens JOH. JANSEN op fluvioglacialen grond, bij Wijchen op laagterras. De grondige onderzoekingen in het gebied bezuiden den Rijn door SLOFF, JOH. JANSEN, e.a. zijn er een borg voor dat zij daar niet over het hoofd is gezien; volledigheidshalve zij vermeld dat ook de Unio's „Biesbosch", Breda, den Bosch en Heusden haar niet vermelden.

De verspreiding in Z.-Limburg, wel zeker door de spoorwegen beïnvloed, is reeds besproken. In Zeeuwsch-Vlaanderen ontbreekt zij: de drie Unio's aldaar zagen haar niet. Ook in de bouwlanden van Vlaanderen komt zij nog steeds niet voor; adventieve vondsten bij Brussel zijn nog de eenige opgaven, waarover ik voor België beschik, ofschoon ze daar toch wel op talrijke plaatsen aangevoerd zal voorkomen.

Voor Nederland interesseeren ons verder, behalve de reeds vermelde vondst op zand langs de Merwede, de vondsten op akkers in en langs de duinenrij (den Haag, Bergen); op de Waddeneilanden is zij alleen bij Borkum waargenomen, op welke wijze is mij onbekend.
